

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ДРУЖНІХ СТОСУНКІВ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТВОРЧОЇ ГРИ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи DO1 – M18z,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою Дошкільна освіта
(заочна форма навчання)
Сторожук (Остафійчук) Ольга Дмитрівна

Керівник: **Гордійчук М.С.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри теорії
та методик дошкільної освіти

Рецензент: **Мелєкєсцева Н.В.**,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та
методик початкової освіти

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичне обґрунтування проблеми формування дружніх стосунків у дітей дошкільного віку засобами творчої гри в дошкільних навчальних закладах.....	9
1.1. Стосунки з однолітками як чинник формування у дошкільників уявлень про соціальний та предметний світ.....	9
1.2. Індивідуальні особливості дітей старшого дошкільного віку під час творчої гри в дошкільних навчальних закладах.....	18
1.3. Методика формування дружніх стосунків між дітьми старшого дошкільного віку засобами творчих ігор.....	30
Висновки до першого розділу.....	42
Розділ 2. Експериментальне дослідження впливу творчої гри на формування дружніх стосунків між дітьми старшого дошкільного віку.....	43
2.1. Стан досліджуваної проблеми в практиці сучасних дошкільних навчальних закладів.....	43
2.2. Використання творчої гри у роботі зі старшими дошкільниками щодо розвитку дружніх стосунків.....	52
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів здійсненого дослідження.....	62
Висновки до другого розділу.....	65
Висновки.....	67
Список використаних джерел.....	71
Додатки.....	78

Вступ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства гостро постають проблеми у сфері духовного життя. Спостерігається деформація моральних основ, поширюється байдужість і жорстокість. Протидіяти розповсюдженню негативних явищ, утверджувати загальнолюдські цінності спроможні люди, для яких морально значущі способи поведінки стали особистою потребою. Отже, актуальним соціальним завданням, яке вимагає концентрації суспільних зусиль, є моральне виховання молодого покоління. Тому рядом державних документів, зокрема Законами України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні та іншими однією з основ функціонування освіти, в тому числі, дошкільної визначено пріоритетність морально-соціального розвитку дітей, духовних цінностей людини та суспільства.

Вирішуючи педагогічні завдання, які постають у світлі загальнодержавних пріоритетів, необхідно виховувати у дітей здатність критично мислити, самостійно робити вибір і відповідати за свої дії та їх наслідки, виявляти гідність, повагу і гуманне ставлення до оточення. Важливо, щоб вони здобули вміння узгоджувати індивідуальні інтереси та інтереси суспільства. Моральний вибір особистості є оптимальним способом цього узгодження. Тому становлення морального вибору дітей є одним із важливих завдань морального виховання.

Основним фактором соціалізації дітей старшого дошкільного віку є дитяче співтовариство, або товариство однолітків, фундаментом якого є спілкування між дітьми, особливі міжособистісні взаємини та специфічні види діяльності. У взаємодії з однолітками дитина приходить до певного знання про себе й навколишній світ, що у результаті породжує потребу в ціннісному ставленні до себе, до інших, до навколишнього середовища. Ці та інші положення є базовими у Законі України «Про дошкільну освіту», Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні та інших документах.

Проблема формування в дитини з перших років її життя таких взаємовідносин з оточуючими людьми, які походили б з моральних принципів гуманізму - актуальна сьогодні як в теорії, так і на практиці виховання підростаючого покоління. У нашому суспільстві ці відносини характеризуються дружним співробітництвом, взаємоповагою, піклуванням людей один про одного, взаємодопомогою. Сучасна система дошкільної освіти орієнтована на гуманістичний підхід до дитини як особистості, що розвивається, потребує розуміння і поваги її інтересів і прав. Тому на перший план висувається ідея забезпечення повноцінного проживання дитиною дошкільного періоду дитинства, коли вона відчуває себе не просто опікуваним, але активним діячем, що постійно відкриває щось нове і таким чином залучається до культури, яка сформувалася впродовж історичного розвитку суспільства.

Освітня робота з дітьми прямує на створення умов, що відкривають дитині можливість самостійних дій з освоєння навколишнього світу. При даному підході особливої значущості набуває проблема взаємодії дошкільників з однолітками.

Варто зазначити, що гра є одним з найцікавіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання. Дитяча гра - це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання. Водночас гра є могутнім виховним засобом, у ній, за словами К.Ушинського, реалізується потреба людської природи [72].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд науковців вивчали прояви дружби між однолітками, їх вибіркового ставлення один до одного на різних етапах дошкільного дитинства (Л.Артемова, О.Булатова, Л.Князева, Т.Колесіна, Л.Крайнова, Н.Лисенко, В.Павленчик), інші розглядали означену проблему в зв'язку з формуванням колективних взаємин (Р.Жуковська, Т.Маркова, В.Нечаєва, Л.Пеньєвська).

В останні роки увагу дослідників привертає розвиток окремих моральних якостей, які характеризують товариські і дружні взаємини: справедливість (В.Шевченко), доброзичливість (Т.Бабаєва), самостійність (В.Кузьменко) та ін.

Психологами встановлено, що позитивне емоційне ставлення дітей дошкільного віку один до одного обумовлюється характером їх спільної діяльності (О.Запорожець, Г.Лаврентьєва, Я.Неверович, Ю.Приходько та інші), яка, на думку науковців, є підґрунтям співробітництва. Виконання завдань, поставлених перед дітьми в процесі діяльності, потребує від них узгодження дій, об'єднання зусиль, турботи про партнера, про якість не лише своєї частини роботи, а й про спільний результат і своєчасне його досягнення. Це сприяє виникненню у дітей співпереживання, співчуття, дружби, почуття взаємної відповідальності [5].

Проблема організації ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку була предметом дослідження О.Духновича, Б.Грінченка, І.Стешенка, С.Русової, А.Макаренка, Г.Ващенко, В.Сухомлинського, О.Савченко, Л.Артемової, А.Богуш, П.Баєва, О.Карпової та інших науковців. Розробкою теорії дитячих ігор, з'ясуванням ролі, структури і значення гри для виховання і навчання дітей займалися психологи: Ж.Піаже, Л.Виготський, О.Леонтьєв, Д.Ельконін, педагоги: А.Макаренко, В.Сухомлинський, Ш.Амонашвілі, О.Савченко, П.Баєв, О.Карпова та інші.

Актуальність проблеми морального вибору особистості, недостатнє її опрацювання в теорії морального виховання дошкільників та незадовільний стан вирішення в практиці роботи дошкільних закладів зумовили вибір теми бакалаврського дослідження: **“Формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри”**.

Об'єкт дослідження - процес формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - зміст, форми та методи формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри.

Мета дослідження полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні проблеми формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри.

Гіпотеза дослідження - ефективність формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри суттєво підвищитися, якщо буде забезпечено дотримання вимог до добору творчих ігор, які забезпечують формування моральності дітей.

Для досягнення мети у дослідженні вирішувалися наступні **завдання**:

- вивчити наукові підходи до проблеми взаємодії і спілкування дітей з ровесниками, особливостей спілкування дитини з однолітками;
- охарактеризувати стосунки з однолітками як чинник формування у дошкільників уявлень про соціальний та предметний світ;
- вивчити індивідуальні особливості дітей старшого дошкільного віку під час творчої гри в ДНЗ;
- визначити критерії, показники та рівнів сформованості моральності дітей старшого дошкільного віку.
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективні методи та прийоми формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри;
- підвести підсумки дослідження.

Методологічну основу дослідження становлять філософські та психолого-педагогічні положення про природу людської індивідуальності; вчення про діалектику морального розвитку особистості, в якому вона виступає суб'єктом і об'єктом виховання; психолого-педагогічні концепції і програмні документи щодо морального виховання підростаючого покоління.

Теоретичними засадами дослідження послуговували праці психологів І.Д.Беха, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна та інших; праці філософів С.Ф.Анісімова, В.Й.Бакштановського, О.Г.Дробницького, А.А.Гусейнова, В.С.Соловйова, О.І.Титаренка; роботи, присвячені проблемам розвитку у дітей дошкільного віку внутрішніх механізмів

регуляції моральної поведінки (О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, В.К.Котирло, Я.Л.Коломінський, А.Д.Кошелєва, Я.З.Неверович, Ю.О.Приходько, Т.О.Репіна, Є.В.Суботський, Т.М.Титаренко, С.П.Тищенко, С.Г.Якобсон та ін.); роботи, в яких висвітлюються питання морального виховання дошкільників у процесі різних видів діяльності й спілкування (Л.В.Артемова, Р.С.Буре, Р.Й.Жуковська, Л.П.Князева, Л.В.Крайнова, Т.О.Маркова, В.Г.Нечаєва, В.О.Павленчик, Т.І.Поніманська та ін.) та різні аспекти виховання моральної поведінки в дітей (С.О.Дуднікова, Н.М.Горопаха, Т.Я.Колесіна, Л.Мондейкене, Т.С.Фасолько).

Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження:**

- *теоретичні:* вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; вивчення, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду, порівняння, систематизація, моделювання змісту, організаційних форм і методів морального виховання; зіставлення та узагальнення отриманих результатів дослідження з метою обґрунтування сутності досліджуваної якості та визначення оптимальних педагогічних умов формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри;
- *емпіричні:* діагностичні (усне опитування, бесіда, інтерв'ювання) з метою визначення рівня сформованості в старших дошкільників моральних якостей;
- *праксиметричні* (аналіз педагогічного досвіду та результатів діяльності), за допомогою яких упорядковано та систематизовано дослідницькі матеріали.

Теоретичне значення дослідження: науково обґрунтовано методику формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор; розкрито зміст, структурні складники та типологію взаємин хлопчиків і дівчаток старшого дошкільного віку; виявлено вплив творчих

ігор на розвиток дружніх взаємин дошкільників та обґрунтовано значення базових форм моральності для дітей цього віку.

Практичне значення здобутих результатів полягає у створенні програми формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор; методичних рекомендацій для батьків і педагогів. Рекомендації містять опис сучасних виховних технологій, що сприяють вихованню дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. Результати дослідження можуть мати широке застосування у дошкільних навчальних закладах.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних позицій, послідовною реалізацією теоретичних положень у розв'язанні поставлених завдань, організацією педагогічного експерименту з застосуванням комплексу методів, адекватних об'єктові, предметові відповідно до цілей та задач дослідження, проведенням ретельного кількісного та якісного аналізу експериментальних даних з використанням методів їх статистичної обробки

База дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі ДНЗ № _____ м. _____. У дослідженні приймали участь діти старшого дошкільного віку. Загальна кількість – 40. Експериментальна група (ЕГ) - 20 дітей і контрольна група (КГ) - 20 дітей.

Обсяг та структура бакалаврської роботи визначається змістом і сутністю проблеми, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (76 позицій). Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 93 сторінки, з них основний текст викладено на 69 сторінках.

Висновки

Стосунки в дитячому колективі мають вагомий вплив на подальший розвиток та становлення дитини як особистості. Саме дружні стосунки, взаємодопомога, позитивна атмосфера в групі сприяють тому, що діти із задоволенням виконують доручення вихователя, допомагають товаришам, краще навчаються.

Проаналізувавши дослідження вчених ми прийшли до висновку, що ігрова діяльність, як одна із форм організації життя дітей сприяє виникненню різних стосунків між ними. Саме взаємини в ігровій діяльності формують здатність дитини входити в колектив однолітків, діяти в ньому певним чином, встановлювати товариські і дружні зв'язки, підкорятися вимогам товариства. В ігровій діяльності у дітей виховується гуманне ставлення до ровесників, взаєморозуміння, усвідомлення вимог вихователя та товаришів, уміння рахуватися з громадською думкою та інтересами колективу.

Ефективність гри, її чіткість, узгодженість основних моментів залежить від того, наскільки у дітей сформовані уміння взаємодіяти між собою. Саме взаємодія дітей є основним компонентом гри, що забезпечує її реалізацію, сприяє встановленню соціально-моральних взаємовідносин, спонукає до спілкування та узгодження спільних дій. При цьому науковці виділяють декілька рівнів взаємодії дітей в іграх і провідні завдання роботи вихователя. Так, рівень одиночних ігор характеризується тим, що дитина не взаємодіє, але й не заважає іншим. Відповідно, вихователь повинен організовувати індивідуальну поведінку дітей, вчити їх самостійно і зосереджено гратися з іграшкою, не заважати одноліткам. Ігри поруч характеризуються тим, що дошкільники виявляють певний інтерес до гри однолітків, однак зосереджені на власній ігровій діяльності. Вихователь на цьому етапі повинен створювати умови для взаємного спілкування, виховувати товариське ставлення до дітей, які граються поруч, сприяти встановленню короточасних контактів. На наступних рівнях (рівень механічної взаємодії та рівень взаємодії на основі інтересу до змісту гри) вихователь має створити умови для формування

різноманітних, стійких ігрових інтересів. І, нарешті, найвищий рівень - взаємодія дітей на основі симпатії та інтересу один до одного - вимагає від вихователя подбати про моральність взаємодії у групі дошкільників, підвищувати рівень ігрових умінь дітей. Отже, організація взаємодії дітей в іграх та керівництво цим процесом є основною умовою формування моральності дитини у грі.

В іграх виховується повага до всякої праці, корисного для суспільства, стверджується прагнення самим брати в ньому участь. Гра і праця часто природно поєднуються. Нерідко можна спостерігати, як довго і захоплено діти майструють, готуючись до гри вже в певному образі; моряки будують корабель, роблять рятувальні кола, лікарі і медсестри обладнають поліклініку. Іноді в справжню роботу дитина вводить ігровий образ. Так, надягаючи білий фартушок і косинку, щоб робити печиво, він перетворюється на робочого кондитерській фабриці, а прибираючи ділянку, стає двірником. У грі формуються моральні якості; відповідальність перед колективом за доручену справу, почуття товариства і дружби, узгодження дій при досягненні загальної мети, вміння справедливо вирішувати спірні питання. Гра тісно пов'язана з художньою творчістю дошкільнят - малюванням, ліпленням, конструюванням. Незважаючи на різні засоби відображення вражень життя, думок, почуттів, ці види дитячої діяльності мають багато спільного; можна побачити одні й ті ж теми в грі та в малюнку; по ходу ігрового сюжету діти нерідко співають, танцюють, згадують знайомі вірші.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що виховання моральних цінностей у творчій грі буде ефективним, якщо педагог організує роботу за такими напрямками:

- створення предметно-ігрового середовища, що відповідає зоні найближчого розвитку дітей;
- забезпечення дітей яскравими емоціями і враженнями від тих подій, явищ, які в подальшому можуть стати змістом гри;

- розвиток умінь міжособистісної взаємодії в ігровій діяльності;
- виявлення моральних почуттів, ставлень у грі;
- формування умінь дотримуватись правил гри.

У процесі гри дошкільник без прямих впливів з боку вихователя засвоює норми людських відносин, моральні цінності. Діти самі обирають тему гри, розгортають її сюжет на основі доступного досвіду, знань, умінь. Гра показує дитині, що слід рахуватися з іншими (вона не відбудеться, якщо діти не можуть узгодити свої дії), розвиває моральні почуття та показує рівень їх сформованості на момент ігрової діяльності.

Тому гра у педагогічному процесі дитячого садка використовується як засіб не тільки формування певних знань, а й для виховання моральних уявлень і почуттів, розвитку самостійності, ініціативи, відповідальності, дружелюбності тощо.

Побудова виховного процесу згідно визначених завдань формувального етапу експерименту передбачала реалізацію педагогічних умов щодо формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. За цього підходу у дітей сформувалася потреба у колективній діяльності та взаємодопомозі, зростає сформованість виокремлених нами для досягнутого віку провідних моральних якостей і уявлень, зокрема, ввічливість, доброзичливість, милосердя, взаємодопомога, щедрість і гостинність, чемність, увага до інших, повага до старших, тобто визначальних рис українського національного характеру.

Загалом, дотримання визначених у системі педагогічних умов формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор сприяло розвитку у дітей пізнавального, емоційного і поведінкового компонента моральності, моральних якостей, спрямованості особистості та її активності, що в цілому дало змогу суттєво підвищити моральну вихованість дітей експериментальних груп.

Після проведеної роботи під час спостережень за ігровою діяльністю дітей, бесід ми з'ясували, що використання нашої методики показало ряд позитивних

моментів. Діти почали самостійно, без втручання вихователя вирішувати багато конфліктів, більше колективно грати, значно знизилась агресивність тих дітей, які не бажали брати участі у спільних іграх, підвищилась участь замкнених дітей. Внаслідок проведеної роботи, спрямованої на виховання у дітей дружніх взаємин в ігровій діяльності, значно зріс інтерес до ровесників, діти стали проявляти щире, доброзичливе ставлення один до одного. Відповідно до досвіду, набутого в іграх, організованих нами, для більшості дітей стали характерними щирість, взаємодопомога, прагнення до виконання правил поведінки. Об'єднуючись в ігрові групи, діти старанно виконували обрані ролі, домовлялися між собою, охоче приймали нових учасників. Вони впевнились у перевазі колективних стосунків, зацікавились ними.

Список використаних джерел:

Остафійчук Ольга Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богущ ; авт. кол.: А. М. Богущ, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч [та ін.]. Київ, 2012. Спецвип. ж-лу «Вихователь-методист дошкільного закладу». 30 с.
2. Бакуліна С. Ю. Особливості розвитку моральних почуттів у дітей дошкільного віку // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. 2014. Вип. 4. С. 3–7.
3. Безверхий О. С. Діагностика та корекція порушень морального розвитку дошкільника // Дошкільна педагогіка. 2010. № 6 (360). С. 62–64.
4. Безверхий О. С. Моральний розвиток дитини в онтогенезі у працях зарубіжних психологів / Психологія : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 11. С. 191–198.
5. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
6. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу // Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6.
7. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
8. Білоусова В. О., Говорун Т. В., Кисельова Н. Й. Виховання культури поведінки дітей. Київ : Рад. шк., 1991. 160 с.
9. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1968. 460 с.
10. Бугастова І. А. Гра як засіб підготовки дитини до школи // Журнал для батьків. 2015. № 1. С. 17–18.
11. Васьков Б. Л. Проблема наступності у формуванні моральної свідомості дошкільників // Збірник Всеукраїнської науково-методичної конференції.

- Переяслав-Хмельницький : Вид-во Переяслав-Хмельницького педагогічного університету, 2014. С. 45–49.
12. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, вихованців, молоді і батьків. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 192 с.
 13. Волошина В. М. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Вип. 41. С. 73–75.
 14. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под. ред. В. В. Давидова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
 15. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства // Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред.: М. Савчина, І. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.
 16. Гончаренко А. М. Взаємини однолітків у дошкільному закладі // Дошкільне виховання. 2014. № 9. С. 4–7.
 17. Гончаренко А. М. Вплив мовленнєвого спілкування на гуманізацію взаємин дошкільників // Актуальні проблеми дошкільного виховання : міжвузівський зб. наук. пр. / за ред.: А. М. Богуш, Т. І. Поніманської. Рівне, 2013. С. 99–100.
 18. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2003. 22 с.
 19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
 20. Грива О. Виховання толерантності в дітей та молоді // Психолог. 2014. № 21. С. 10–12
 21. Гріневич І. І. Моральний вибір у поведінці дошкільників та стиль спілкування // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2011. Ч. 2. С. 69–72.

22. Дидактичні та сюжетно-рольові ігри. 5–6 роки життя / [упоряд. Т. Г. Тристапшон]. Харків : Основа, 2007. 86 с.
23. Дудткевич Т. В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-е вид. стер. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 348 с.
24. Єремєєва В. Дівчатка і хлопчики в дзеркалах півкуль // Дитячий садок. 2010. № 14. С. 9–10.
25. Забродський М. М. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 1998. 92 с.
26. Задесенець М. П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості. Київ : Вища шк., 1978. 263 с.
27. Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільне виховання. 2015. № 9. С. 18–22.
28. Карасьова К., Піроженко Т. Самодіяльні ігри дитини. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.
29. Кобилянська А. В. Особливості схильності дошкільників до регуляції своєї поведінки // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2008. Т. IV, ч. 4 С. 200–202.
30. Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільна педагогіка. 2013. № 9. С. 18–22.
31. Ковальчук В. В. Класики педагогічної думки про моральний вибір у поведінці дітей дошкільного віку // Наука і сучасність : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Логос, 2011. Т. XXII (Вип. 2, ч. 2). С. 80–87.
32. Коган І. М. Особливості екзистенційних уявлень у дітей // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. Київ, 2011. Т. 7, вип. 2. С. 65–68.
33. Коган І. М. Особливості емпатії дошкільників // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка

- АПН України /за ред. акад. С. Д. Максименка. Київ, 2011. Т. XIII, ч. 6. С. 273–279.
34. Комарова Н. Ф. Как руководить творческими играми детей? : метод. реком. Нижний Новгород : НГПИ им. Горького, 2002. 41 с.
35. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психологічних наук : 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
36. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. Київ : Освіта, 2004. 255 с.
37. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). Київ : Освіта, 1993. 16 с.
38. Копельчук Я. В. Деякі психолого-педагогічні аспекти становлення морального вибору в поведінці дошкільників // Актуальні проблеми психології : зб. наук. ст. Київ : Нора-прінт, 2011. Т. 4: Актуальні проблеми генезису особистості в контексті навчання і виховання. С. 85–88.
39. Котирло В. К. Виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку. Київ : Рад. шк., 1963. 103 с.
40. Котирло В. К. Вплив взаємин у сім'ї на виховання емпатії у дітей. Київ : Рад. шк., 1985. 140 с.
41. Кошелівська О. І. До проблеми діагностики морального вибору дошкільників // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти”. Київ : НПУ, 2013. Ч. 2. С. 174–176.
42. Кошелівська О. І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2003. 241 с.
43. Кравець Н. М. Залучення дітей до ситуацій морального вибору як один із шляхів гуманізації виховного процесу // Психолого-педагогічні основи

- гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі : зб. наук. пр. Рівне : Ліста, 2011. С. 219–222.
- 44.Кравченко В. В. Моральний вибір у поведінці дошкільників та стиль спілкування // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2011. Ч. 2. С. 69–72.
- 45.Кульчицька О. І. Розвиток почуттів і емоцій у дітей раннього та дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психологічних наук : 19.00.07. Київ, 1996. 49 с.
- 46.Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище: європейський досвід та новітні підходи // Палітра педагога. 2012. № 4. С. 11–13.
- 47.Лашина О. П. Спілкуватися, щоб виховувати // Дошкільна педагогіка. 2011. № 10. С. 65–68.
- 48.Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения. Москва : Педагогика, 1986. 144 с.
- 49.Люблінська Г. О. Дитяча психологія : посібник для студентів педагогічних інститутів. Київ : Вища шк., 1974. 355 с.
- 50.Мухина В. С. Возрастная психология. Москва : Академия, 2000. 456 с.
- 51.Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / [А. В. Семенова, Р. С. Гурін, Т. Ю. Осипова, А. М. Ващенко ; за ред. А. В. Семенової]. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2007. 341 с.
- 52.Павелків Р. В. Дослідження сформованості у сучасних дошкільників моральних якостей чесності і правдивості // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред.: С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. Київ, 2015. Т. 1, вип. 11. С. 132–136.
- 53.Павелків Р. В. Експериментальне вивчення сформованості у дошкільників моральних якостей щедрості та безкорисливості // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2014. Т. VI, вип. 3. С. 245–251.
- 54.Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в дитячому віці : монографія. Рівне : Волинські обереги, 2004. 248 с.

- 55.Паркін В. В. Вплив взаємин у сім'ї на виховання емпатії у дітей // Дошкільна педагогіка. 2013. № 9. С. 18–22.
- 56.Пивовар В. В. Особливості процесу формування моральної свідомості та самосвідомості у дошкільному віці // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2013. Т. 4, ч. 6. С. 187–192.
- 57.Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 136 с.
- 58.Поліщук Ю. Т. Особливості функціонування когнітивного конструкту моральної свідомості в дошкільному віці // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2012. Т. VI, вип. 6. С. 222–229.
- 59.Поніманська Т. І. Виховання людяності: технологічний аспект // Дошкільне виховання. 2015. № 4. С. 10–12.
- 60.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-є вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 447 с.
- 61.Потапенко В. С. Семінари-практикуми – шлях до оновлення // Дошкільне виховання. 2012. № 8. С. 9–11.
- 62.Приходько Ю. О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. Київ : Рад. шк., 1991. 126 с.
- 63.Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
- 64.Семенчук В. М. Між двох полюсів: стимулюємо моральний вибір дитини // Дошкільне виховання. 2011. № 3. С. 9–11.
- 65.Смирнова Е. О., Гударева О. В. Состояние игровой деятельности современных дошкольников // Психологическая наука и образование. 2014. № 2. С. 76–79.
- 66.Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. 654 с.

67. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3 : Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. 670 с.
68. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 220–224.
69. Титаренко Т. М. Функции эмоций в нравственном развитии дошкольника : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. психол. наук : 19.00.07. Киев, 1979. 25 с.
70. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей : сб. статей / под ред. А. В. Запорожца ; сост. Н. Я. Михайленко. Москва : Просвещение, 1976. 94 с.
71. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. Москва : Педагогика, 1990. Т. 5. 528 с.
72. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания: опыт пед. антропологии. Москва : Гранд : Файр пресс, 2004. 574 с.
73. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 2. 359 с.
74. Фесюк С. Ю. На шляху до морального вибору дитини // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. Київ : Контекст, 2009. С. 192–194.
75. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.
76. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва : Педагогика, 1978. 301 с.